

УДК 344.13

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.08>

orcid. org / 0000-0003-0652-7316

© Плотнікова А.В., 2024

А.В. Плотнікова

**ЩОДО ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ
НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НА
ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 425 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ (НЕДБАЛЕ СТАВЛЕННЯ ДО
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ)**

A. Plotnikova

**LEGAL RESPONSE TO CRIMINAL
OFFENSES COMMITTED BY MILITARY
PERSONNEL USING THE EXAMPLE
OF A CRIMINAL OFFENSE ENVISIONED
IN ARTICLE 425 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE (NEGLIGENCE TOWARDS
MILITARY SERVICE)**

Анотація. Метою статті є характеристика правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями, зокрема на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби), а також обґрунтування висновків щодо удосконалення чинного кримінального законодавства.

Автор відмічає, що збройна агресія росії проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 р., збільшила кількість військовослужбовців, що детермінувало збільшення кримінальних правопорушень, що вчиняються ними. Кількість та небезпечність кримінальних правопорушень, що вчиняються військовослужбовцями, спонукали законодавця до прийняття низки рішень щодо внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Зазначені новели у Кримінальному кодексі України викликають значний суспільний резонанс через невідповідність потенційної кримінальної відповідальності реальній. На

підставі аналізу практики притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності за недбале ставлення до військової служби, автор робить висновок, що законодавче посилення відповідальності військовослужбовців, явно не відповідає тій реальній відповідальності, яка в кінцевому підсумку відображена в вирокх судів, які індивідуалізують її щодо військовослужбовців, що вчиняють військові кримінальні правопорушення, зокрема, недбале ставлення до військової служби.

Також, на підставі аналізу вироків, автор акцентує увагу на тому, що, практика, коли покарання, призначене військовослужбовцю, з позбавлення волі на строк від п'яти до семи років, як передбачено санкцією ч. 3 ст. 425 КК України, перетворюється на два роки службового обмеження з відрахуванням із суми грошового забезпечення 20 % в дохід держави або з позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, як передбачено санкцією ч. 4 ст. 425 КК України, - на службове обмеження на строк один рік з відрахуванням в дохід держави 10% грошового забезпечення засвідчує явну невідповідність потенційної відповідальності реальному запиту українського суспільства в сучасних умовах.

Пропонується сформулювати узагальнення судової практики щодо притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності, здійснити її науковий аналіз задля можливості створення ефективних засобів протидії військовим правопорушенням, зокрема, переглянути санкції, встановлені за вчинення військових кримінальних правопорушень, а також інші зміни в бік гуманізації кримінального законодавства у цій царині.

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, військова служба, тяжкі наслідки, істотна шкода, військова службова особа, воєнний стан, бойова обстановка, покарання, військові кримінальні правопорушення, військові злочини, особливий період, кримінальна відповідальність, безпека, недбале ставлення.

Abstract. The purpose of the article is to characterize the legal response to the commission of criminal offenses by military personnel, in particular on the example of the criminal offense provided for in Article 425 of the Criminal Code of Ukraine (negligent attitude to military service), as well as to substantiate the conclusions regarding the improvement of the current criminal legislation.

Armed aggression by Russia against Ukraine, which began on February 24, 2022, has increased the number of military personnel, leading to an increase in criminal offenses committed by them. The quantity and severity of criminal offenses committed by military personnel prompted lawmakers to make a series of decisions regarding amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Code of Administrative Offenses of Ukraine, and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of military service in conditions of martial law or in a combat situation.

These amendments to the Criminal Code of Ukraine have caused significant public resonance due to the inconsistency of potential criminal liability with reality. Based on an analysis of the practice of holding military personnel criminally responsible for negligent attitudes towards military service, the author concludes that the legislative strengthening of responsibility for military personnel clearly does not correspond to the actual responsibility reflected in court judgments, which individualize it for military personnel committing military criminal offenses, including negligence towards military service.

Also, based on the analysis of the verdicts, the author focuses on the fact that, in practice, when the punishment assigned to a military serviceman is imprisonment for a term of five to seven years, as provided by the sanction of Part 3 of Art. 425 of the Criminal Code of Ukraine, turns into two years of service restriction with a deduction of 20% from the amount of monetary support to

the state income or imprisonment for a period of five to eight years, as provided by the sanction of Part 4 of Article 425 of the Criminal Code of Ukraine, - on service limitation for a period of one year with a deduction from the state income of 10% of the monetary support proves the clear discrepancy of the potential responsibility with the real demand of the Ukrainian society in modern conditions.

It is proposed to form a generalization of judicial practice regarding bringing military personnel to criminal responsibility, to carry out its scientific analysis for the possibility of creating effective means of combating military offenses, in particular, to review the sanctions established for the commission of military criminal offenses, as well as other changes in the direction of humanizing criminal legislation in this area.

Key words: object of criminal offense, objective side, military service, substantial harm, military personnel, state of war, punishment, military criminal offenses, military crimes, special period, criminal liability, negligent attitude.

Постановка проблеми. Питання правового реагування на вчинення військовими правопорушень викликає сьогодні значний суспільний резонанс і підвищену увагу. Це пояснюється різними, часто протилежними позиціями щодо того, як слід реагувати державі на вчинення правопорушень військовослужбовцями під час воєнного стану.

Причому розглядати проблему, що піднімається у цій статті, доцільно з теоретичних позицій виокремлення потенційної та реальної кримінальної відповідальності. Нагадаю, що потенційною відповідальністю в теорії кримінального права вважають відповідальність, що визначається санкцією кримінально-правової норми.

Це повністю прерогатива законодавця. Натомість реальною кримінальною відповідальністю визнається засудження конкретної особи за вчинене кримінальне правопорушення. Така відповідальність є сферою кримінально-юстиційної діяльності. Вона пов'язана з поняттям індивідуалізації кримінальної відповідальності [1, с. 32–33].

Оскільки ці два види відповідальності є взаємопов'язані, для цілей дослідження варто розглянути їх спільно. В будь-якому сенсі, практичне значення і ефективність реальної відповідальності є відображенням адекватності відповідальності потенційної, бо саме практичне застосування норми показує оцінку правозастосовника щодо справедливості санкції, встановленої за те чи інше кримінальне правопорушення.

Визначення соціальної обумовленості внесення відповідних змін винесемо за межі даного дослідження через обмежений його обсяг.

З часу повномасштабної агресії до законодавства про кримінальну відповідальність були внесені численні зміни, спрямовані на посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів

України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» у КК України було запроваджено такі зміни:

1) частина перша ст. 69 після слів «кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» доповнено словами та цифрами «кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці»;

2) частину першу ст. 75 після слів «кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією» доповнити словами та цифрами «кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці»;

3) в абзаці другому частини третьої ст. 403 слова «від трьох до семи» замінити словами «від п'яти до восьми»;

4) абзац перший частини п'ятої статті 407 викладено в такій редакції: «5. Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин військовослужбовцем, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці» [2].

Аналіз останніх досліджень. Проблеми правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень, були досліджені такими українськими науковцями, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, О.О. Дудоров, В.М. Куц, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.О. Пінаєв, М.І. Хавронюк, А.М. Ященко та інші.

Військові кримінальні правопорушення, зокрема питання кримінальної відповідальності за недбале ставлення до військової служби досліджувалися в роботах М.С. Журавльова, М.І. Карпенко, С.О. Харитонova, А.М. Ященко та інших.

Не зважаючи на значну увагу, що приділяється означеним питанням, з урахуванням реальності, яка постійно змінюється, змінюється і суспільна оцінка як самих кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчиняють, так і законодавчих рішень, втілених у змінах до чинного законодавства, які покликані охороняти суспільство від суспільно небезпечних посягань. Саме це і обумовлює актуальність означеної проблематики і вчасність до звернення до неї.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями, зокрема на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення до військової служби), а також обґрунтування висновків щодо удосконалення чинного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Думається, для проведення комплексного дослідження, питання новел законодавства, спрямованих на

посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців, варто розглядати з двох позицій:

- 1) питання правового реагування на вчинення військових кримінальних правопорушень військовослужбовцями;
- 2) питання правового реагування на вчинення інших (не військових) кримінальних правопорушень військовослужбовцями.

Зупинимось спочатку на потенційній кримінальній відповідальності. Як вже зазначалося, антикримінальний закон було змінено у бік посилення відповідальності військовослужбовцям. Це втілювалося, зокрема, у забороні призначати військовослужбовцю, який вчинив деякі військові злочини, покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або переходити до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в такій санкції. Крім того, за чинним законодавством вже неможливо звільняти військовослужбовця (крім військово-службовців, які є вагітними жінками чи жінками, які мають дитину віком до 7 років) від покарання з випробуванням за певні кримінальні правопорушення. Також посилення відповідальності торкнулося покарань, встановлених за низку військових злочинів, вчинених в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Навряд чи можна назвати ці зміни такими, що відповідають такій основній zasadі судочинства, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, встановленої ст. 129 Конституції України [3].

Варто погодитися із М. Хавронюком у тому, що частина вкрай дискусійних положень пов'язана з непропорційністю і водночас надзвичайною суворістю покарань за відповідні військові злочини, хоч би вони і були вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: необережне невиконання наказу начальника, що спричинило тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років, а нез'явлення вчасно на службу із затримкою на три доби або погроза начальнику побоями чи пошкодженням його майна – позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.

При цьому, для порівняння, санкція ч. 1 ст. 187 КК України передбачає покарання особі, яка його вчинила, у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років. І це при тому, що це умисний злочин, який має основним об'єктом власність, а додатковим обов'язковим об'єктом - здоров'я особи, бо вчиняється з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Проте суд у даному випадку може застосувати положення ст. 69 і 75 КК України за вчинення такого правопорушення.

Також слушною здається думка М.І. Хавронюка у тому, що ситуація вимагає специфічних підходів щодо застосування до військовослужбовців, які

вчинили військові кримінальні правопорушення, закону про кримінальну відповідальність – з урахуванням відомого вислову «суворість законів пом'якшується необов'язковістю їх виконання» [4].

Отже, яка ситуація щодо виконання законів? Автор проаналізував останні вироки у справах, де до відповідальності притягуються військові службові особи, що вчинили недбале ставлення до військової служби. Виявилося, що більшість осіб визнавали свою вину і йшли на угоду з прокурором.

Так, Красноармійський міськрайонний суд Донецької області щодо військовослужбовця, що вчинив недбале ставлення військової службової особи до служби, що спричинило тяжкі наслідки, в умовах особливого періоду, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 425 КК України, дійшов висновку про можливість затвердження угоди і про можливість на підставі ст. 69 КК України призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення та призначити покарання у виді двох років позбавлення волі. На підставі ст. 58 КК України замінити покарання у виді двох років позбавлення волі на два роки службового обмеження з відрахуванням із суми грошового забезпечення 20 % в дохід держави [5].

Є певні сумніви щодо кваліфікації дій особи в зазначеному провадженні залишимо для наступних наукових розвідок (зокрема щодо врахування таких кваліфікуючих ознак, як вчинення діяння в умовах особливого періоду і воєнного стану).

В іншій справі, військовослужбовець військової служби за контрактом, начальник служби зберігання – начальник групи зберігання відділення технічного забезпечення, отримавши законний усний наказ від начальника служби ракетно-артилерійського озброєння відділу озброєння та інженерно-технічного забезпечення про евакуювання та завантаження зброї та боєприпасів до службових вантажних автомобілів, почав виконувати вказаний наказ із залученням інших військовослужбовців.

Однак, проявляючи злочинну недбалість, не передбачаючи можливості настання шкоди у вигляді втрати військового майна хоча міг і повинен був передбачати настання такої шкоди, в умовах воєнного стану, недбало поставився до служби та належним чином не виконав покладені обов'язки, а саме: належним чином не перевірів склад військового майна на залишок у ньому озброєння під час виконання вищезазначеного наказу, та доповів керівництву про виконання наказу. Дані дії призвели до втрати військового майна, що заподіяло істотну шкоду.

Дії військовослужбовця було кваліфіковано за ч. 4 ст. 425 КК України: недбале ставлення військової службової особи до служби, що заподіяло істотну шкоду, вчинене в умовах воєнного стану.

Завершилося дане провадження визнанням військовослужбовця винуватим у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України із застосуванням ст. 69 КК України та призначенням покарання нижче від найнижчої межі, у виді позбавлення волі строком на 1 рік. Це покарання суд вважав за можливе замінити (керуючись ч.1, ч. 2 ст. 58 КК України) на службове обмеження на той самий строк з відрахуванням в дохід держави 10% грошового забезпечення [6].

Хочу наголосити, що санкція цієї статті КК встановлює покарання для осіб, що вчинили цей злочин у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

04.10.2023 р. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області ухвалив визнати винною особу у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України і призначити покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років. На підставі ст.75 КК України військовослужбовець був звільнений від відбування призначеного основного покарання у виді п'яти років позбавлення волі з випробуванням, встановлений іспитовий строк тривалістю два роки [7].

11.09.2023 р. Голосіївський районний суд міста Києва затвердив угоду про визнання винуватості. Військовослужбовця було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України, та призначено йому покарання із застосуванням ст. 69 КК України - два роки позбавлення волі. На підставі ст. 58 КК України призначене покарання у виді позбавлення волі було замінено на службове обмеження для військовослужбовців строком на два роки з відрахуванням в дохід держави десяти відсотків із суми грошового забезпечення [8].

18.07.2023 р. Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя визнав винуватим у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 4 ст. 425 КК України особу, та призначив йому покарання з застосуванням ст. 69 КК України у виді одного року позбавлення волі. На підставі ст. 58 КК України покарання було замінено на службове обмеження для військовослужбовців строком на один рік з відрахуванням в дохід держави десяти відсотків із суми грошового забезпечення останнього [9].

17.07.2023 р. Вінницький міський суд Вінницької області визнав особу винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України. Призначив узгоджене сторонами покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України, у виді позбавлення волі на строк два роки. На підставі ст. 58 КК України,

замість призначеного покарання у виді позбавлення волі строком на два роки, призначив покарання у виді службового обмеження строком два роки з відрахуванням в доход держави двадцяти відсотків із суми грошового забезпечення [10].

Практика, коли покарання, призначене військовослужбовцю, з позбавлення волі на строк від п'яти до семи років, як передбачено санкцією ч. 3 ст. 425 КК України, перетворюється на два роки службового обмеження з відрахуванням із суми грошового забезпечення 20 % в дохід держави, або з позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, як передбачено санкцією ч. 4 ст. 425 КК України, – на службове обмеження на строк один рік з відрахуванням в дохід держави 10% грошового забезпечення засвідчує явну невідповідність потенційної відповідальності реальному запиту українського суспільства в сучасних умовах.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Думається, що законодавче рішення щодо посилення відповідальності військовослужбовцям, явно не відповідає тій реальній відповідальності, яка в кінцевому підсумку відображена в вироках судів, які індивідуалізують її щодо військовослужбовців, що вчиняють військові кримінальні правопорушення, зокрема небале ставлення до військової служби.

Суспільство, як вбачається, не сприймає позитивно посилення відповідальності для військовослужбовців, яким і так дуже непросто на теперішній час.

В такій ситуації суди намагаються начебто «вирівняти» ситуацію, призначаючи військовослужбовцям такі покарання, які є значно більш гуманними, ніж санкції відповідних статей КК України. Такі спроби часто оцінюються суспільством як невиконання законів. Має бути забезпечено розумний баланс задля дотримання мети запобігання вчиненню кримінальних правопорушень іншими, щоб не створювалося враження щодо безкарності за вчинення тяжких злочинів. Оскільки таке враження загрожує підривом військової дисципліни, що може негативно позначитися на обороноздатності нашої держави.

Думається, що ця ситуація потребує виправлення саме на законодавчому рівні. Для цього доцільно сформулювати узагальнення судової практики щодо притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності, здійснити її науковий аналіз.

І після цього треба переглянути санкції, встановлені за вчинення військових кримінальних правопорушень, а також інші зміни, що були внесені до тексту Закону про кримінальну відповідальність, в бік їхньої гуманізації. Саме таким бачиться шлях до створення якісного правового забезпечення протидії військовим кримінальним правопорушенням.

Література

1. Куц В.М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти): Монографія. К.: Норма права, 2023. 118 с.;
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Закон України від 13.07.2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n44>;
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
4. Хавронюк М.І. Посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Про суперечності нового закону. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/posylennya-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovtziv-pro-superechnosti-novogo-zakonu/>.
5. Вирок Красноармійський міськрайонний суд Донецької області від 19 грудня 2023 року у справі № 235/2445/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115739523>.
6. Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 27 листопада 2023 року Справа № 188/2152/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115213703>.
7. Вирок Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області від 04 жовтня 2023 року у справі № 344/11945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113948756>;
8. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 11.09.2023 року у справі № 752/18028/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113379489>;
9. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 18 липня 2023 р. у справі № 335/6090/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112253075>;
10. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 17.07.2023 у справі № 127/19822/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112251706>.